

Ks. STANISŁAW BAKES*

ORGANIZACJE MAJĄCE WPŁYW NA IDEE POLSKIEGO SKAUTINGU U POCZĄTKU JEGO HISTORII

W tym krótkim artykule spróbujemy pokazać organizacje, które odegrały znaczącą rolę w kształtowaniu oblicza ideowego harcerstwa. Przyjrzymy się najpierw angielskim organizacjom przedskautowym i skautingowi Roberta Baden-Powella, a potem wybranym polskim organizacjom, reprezentującym trzy grupy, w które możemy zestawić (ze względu na ich główny rodzaj i sposób działalności) liczne wówczas koła, towarzystwa, związki, oddziały i jeszcze inne denominacje. Spośród organizacji niepodległościowych omówimy Związek Młodzieży Polskiej i jego kolejne transformacje. Towarzystwa gimnastyczne i turystyczne reprezentowało będzie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Na towarzystwa etyczne popatrzymy przez pryzmat „Eleusis”. Ten przekrój pozwoli nam przeanalizować to, co docierało na podzieloną zaborami Ojczyznę w przededniu i po odzyskaniu niepodległości, zobaczyć organizacje, w których dokonano refleksji skautingu i w konsekwencji da przyczynę do zrozumienia tego, jak rozwijało się oblicze ideowe harcerstwa, które odegrało olbrzymią rolę w kształtowaniu młodych Polaków na progu niepodległości i przez następne 100 lat historii Ojczyzny.

---

* Ks. Stanisław Bakes – kapłan diecezji legnickiej; doktorant Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; e-mail: xdruh@wp.pl.

1. ORGANIZACJE PRZEDSKAUTOWE W ANGLII I SKAUTING ROBERTA BADEN-POWELLA

Założyciel skautingu Robert Stephenson Smyth Baden Powell (22 lutego 1857-8 stycznia 1941) został wychowany w rodzinie chrześcijańskiej, dzięki matce i rodzeństwu, ale chyba najbardziej dzięki ojcu – anglikańskiemu duchownemu, autorowi prac naukowych, podejmujących stosunek nauk przyrodniczych do teologii. Już w chłopięcym wieku interesował się przyrodą i zwracał uwagę na jej udział w poznawaniu Boga. Służba wojskowa i podróżnicze pasje zaowocowały pomysłem opracowania własnych metod szkolenia wojskowego, przez które chciał „rozwinąć «charakter» żołnierza”¹. Zawarł je w książce *Aids to Scouting*, z której korzystały organizacje młodzieżowe. Będąc pod wrażeniem doświadczeń ze szkolenia chłopców do pomocniczej służby wojskowej – wartowniczej i wywiadowczej (*scout to wywiadowca*) w oblężonym przez Burów i bronionym przez Brytyjczyków Mafekingu (13 października 1899-17 maja 1900)², zorganizował na wyspie Brownsea obóz dla chłopców (1907)³ i opracował podręcznik skautingu *Scouting for Boys* (1908), który spotkał się z gorącym przyjęciem przez angielskie organizacje młodzieżowe⁴.

Działyły wówczas, powstałe w 1882 r. w Glasgow pod patronatem Kościoła, The Boys Brigade, liczące ponad 105 tys. członków (1905), których zadaniem było

[...] rozszerzać między chłopcami Królestwo Boże oraz wprowadzać zwyczaj posłuszeństwa, karności, godności własnej i tego wszystkiego, co wytwarza prawdziwe chrześcijańską męskość⁵.

Słowa te umieszczano jako motto we wszystkich publikacjach Brygad. Kompanie (podstawowe jednostki Brygad) miały organizacyjny obowiązek współdziałania z którymś z Kościołów chrześcijańskich. Ich oficerowie, którymi często byli księża i nauczyciele, dbali o to, aby kompania brała udział w niedzielnym nabożeństwie, wspólnym czytaniu Pisma Świętego i pogadankach na tematy etyczno-religijne. Na system wychowawczy Brygad Chłopców (były też, chociaż mniej liczne, Brygady Dziewcząt) składała się także musztra, wycieczki i obozowanie; prowadzono również naukę strzelania i kursy ratownicze. Podobne cele miały organizacje często wzorowane na Brygadach, takie jak: London Dioecesan Church

¹ R. BADEN POWELL. *Jak organizacja wzrastała*. W: *The Boy Scouts Association. Fifth annual report*. London 1914. Cyt. za A. MAŁKOWSKI. *Jak skauci pracują*. Kraków 1914 s. 249.

² T. BOSCO, L. GAIGA. *Mądrość serca*. Warszawa 1989 s. 5-13.

³ *Tamże* s. 20-22.

⁴ S. SEDLACZEK. *Geneza skautingu i harcerstwa*. Warszawa 1936 s. 5-7.

⁵ *Statut Brygad* p. 2; A. MAŁKOWSKI. *Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Generała Baden Powella przedstawił Andrzej Małkowski członek grona nauczycielskiego Sokoła Macierzy*. Lwów 1911 s. 5.

Lads Brigade (1891), The Catholic Boys Brigade czy przyszkolne Cadet Corps lub The Jounior Young Mens Christian Association.

Sam R. Baden-Powell pisał:

System swój oparłem na wychowaniu, przeciwstawionym nauczaniu, jest zaś on ewolucją pomysłów Epikteta, zakonów średniowiecznych rycerzy, Zulów, Czerwonych Indian i Japończyków, dr. Jahna, sir Williama Smitha, mego ojca, dr. Arnolda, Thompson Setona, Don Bearda, W.T. Steada i innych. Wiele pomysłów było ściągniętych ze zwyczajów innych ludów, na przykład Kuhulainów Irlandii, a niektóre były moim wynalazkiem⁶.

Przyrzeczenie i prawo skautowe, w którym R. Baden Powell zawarł zbiór wartości realizowanych w ruchu skautowym, stały się podstawowym źródłem idei realizowanych w organizacjach skautowych. Oto treść przyrzeczenia skautowego:

Przyrzekam na swój honor uczynić wszystko, co leży w mojej mocy, by spełnić obowiązek względem Boga i Króla. Nieść pomoc bliźnim w każdej potrzebie. Być posłusznym prawu skautowemu.

Prawo skautowe składało się z 10 punktów:

1. Godność skauta polega na tym, że można mu zaufać.
2. Skaut jest lojalny względem Króla, swego kraju, przełożonych, rodziców, pracodawców i podwładnych.
3. Obowiązkiem skauta jest być pożytecznym i nieść pomoc bliźnim.
4. Skaut jest przyjacielem wszystkich, a bratem każdego innego skauta, bez względu na to, do jakiej należy on klasy społecznej.
5. Skaut jest rycerski.
6. Skaut jest przyjacielem zwierząt.
7. Skaut jest posłuszny bez zastrzeżeń rodzicom, zastępowemu i skautmistrzowi.
8. Skaut śmieje się i gwizdże w każdej ciężkiej przygodzie
9. Skaut jest oszczędny.
10. Skaut jest czysty w myśli, mowie i czynie⁷.

Idee te – po przejściu pewnych modyfikacji treściowych, w nieco innej kolejności i czasami przy inaczej rozłożonych akcentach – odnajdziemy bez trudu w przyrzeczeniu i prawie polskich organizacji harcerskich.

Główną ideą, będącą nie tylko źródłem, ale i spoiwem poszczególnych elementów skautingu, jest idea religijności. Skauting formuje wychowanka w oparciu o wyznanie, do jakiego należy⁸. System wychowawczy R. Baden-Powella

---

⁶ A. MAŁKOWSKI. *Scouting jako system wychowania młodzieży* s. 5.

⁷ R. BADEN-POWELL. *Skauting dla chłopców*. Warszawa 1938 s. 42-45.

⁸ TENŻE. *Wskazówki dla skautmistrzów*. Warszawa 1914 s. 90; TENŻE. *Skauting dla młodzieży*. Warszawa 1913 s. 159.

sprzeciwia się bezwyznaniowości⁹, wymaga przynależności do któregoś z Kościołów, realizowania wynikających z niej obowiązków wraz z udziałem w obrzędach religijnych¹⁰, a także w praktyce organizuje życie religijne w drużynie i na obozie, ustanawiając funkcję kapelana skautowego, a nawet dając możliwość zawiązania jednostki, w której na wychowanie religijne byłby kładziony szczególny akcent¹¹. Lord R. Baden-Powell, pisząc, że religia jest „[...] istotną częścią charakteru i rozwoju duszy, nie zaś pokostem, który się nakłada”, podkreślał, że jest ona „[...] sprawą wewnętrznego przekonania wiary” i „[...] może być tylko przeżyta, a nie nauczona”¹².

Nie przeciwstawiał się przez to Kościołowi i katechezie, ale zauważał bierny system nauczania szkolnego i podporządkowanego mu nauczania religii, a także coraz częściej spotykany statyczny, preintelektualizowany obraz religijności, akcentujący aspekt przedmiotowy. Chciał więc, aby młodego człowieka prowadzić do żywej relacji z Bogiem i ludźmi. Takie rozumienie zadania skautingu, który w intencji swojego twórcy miał być „[...] środkiem, dzięki któremu najgorszy łobuz może się wznieść [...] do wiary w Boga”¹³, doprowadziło do wprowadzenia pojęcia „służby Bogu”, określanej jako „pozytywna, czynna postawa”¹⁴.

Religijność skautingu to przede wszystkim duch, postawa wobec Boga, przejawy miłosierdzia w stosunku do ludzi¹⁵.

Spełniać swój obowiązek wobec Boga znaczy nie tylko szukać oparcia w Jego dobroci, lecz spełniać Jego wolę poprzez czynną miłość do swoich bliźnich¹⁶.

Idea służby bliźnim, podobnie jak inne wartości, które skauting chce przekazać swoim wychowankom, jest wyprowadzona z religijności i do niej odniesiona.

Takie pojmowanie religijności u początków skautingu ulegało pogłębieniu w powstającym polskim harcerstwie, głównie pod wpływem tworzących je uczestników organizacji niepodległościowych i gimnastycznych oraz towarzystw etycznych, a w skautingu w Europie dzięki słudze Bożemu o. Jakubowi Sevinowi i skautingowi francuskiemu.

---

⁹ TENŻE. *Skauting dla młodzieży* s. 29, 33, 159; TENŻE. *Dziewczęta przewodniczkki. Skauting dla panienek*. Warszawa 1914 s. 283.

¹⁰ TENŻE. *Wskazówki dla skautmistrzów* s. 49, 50.

¹¹ *Tamże* s. 50.

¹² *Tamże* s. 49.

¹³ *Tamże* s. 28.

¹⁴ *Tamże* s. 89.

¹⁵ *Tamże* s. 91.

¹⁶ *Tamże* s. 90.

2. ORGANIZACJE NIEPODLEGŁOŚCIOWE – ZWIĄZEK MŁODZIEŻY POLSKIEJ I „ZARZEWIE”

Źródłem wielu inicjatyw polskiej młodzieży końca XIX w. była miłość do uciemnionej zaborami Ojczyzny i pragnienie niepodległości. Młodzi, w przeciwieństwie do starszej części narodu pamiętającej klęskę powstania styczniowego, skłonni byli do konkretnego działania, podejmując hasła „pracy organicznej” i „pracy u podstaw”. Zaowocowało to rozwojem samokształcenia, o którego kierunku ideowym decydowała przewaga jednego z dwóch, coraz silniej ścierających się, prądów: nacjonalizmu lub socjalizmu. W taki sposób organizowano młodzieży szkolnictwo narodowe i przygotowywano przyszłych działaczy. Jednak sytuacja ta promowała swojego rodzaju intelektualizm gubiący pełnię człowieczeństwa, okaleczający je zanikiem poczucia religijnego i moralnego, deprecjonujący wolę i uczucia. Początek XX w. przyniósł postawy przeciwne temu intelektualizmowi. Zaczęto podejmować zagadnienia moralno-wychowawcze, co spowodowało powstanie wielu organizacji, które możemy określić jako ruch etyczno-odrodzeniowy

[...] który samokształceniu intelektualnemu przeciwstawił kształcenie charakteru, czyn moralny, jako podstawę przygotowania się na budowniczych nowego, lepszego życia i na rycerzy skutecznej walki o wolną, ideowo, duchowo Polskę.

Obok rozwijał się ruch sportowy, turystyczny i wojskowy, budowany na bazie przekonania o możliwości skutecznej walki zbrojnej o wolność.

Około 1885 r. powstał Związek Młodzieży Polskiej („Zet”), którego ideowym patronem był żołnierz – powstaniec pułkownik Zygmunt Miłkowski (Teodor Tomasz Jeż), a pierwszymi członkami studenci skupieni w kołach patriotycznych i socjalistycznych Warszawy. Podczas Zjazdu Młodzieży w Krakowie 14 stycznia 1887 r. przyjęty został projekt statutu Związku autorstwa Zygmunta Balickiego, który prawie bez zmian przetrwał lata niewoli. Określał on Związek jako organizację młodzieży dążącej do wychowania siebie na obywateli wolnego narodu, umiających czynem urzeczywistnić zbiorowe dążenia. Nazywał go bractwem koleżeńskim, świadczącym wszechstronną pomoc i wspólną pracę nad sobą, jednoczącym młodzież, akcentującym jej funkcję zarzewia narodowego postępu, a jednocześnie będącym szkołą organizacyjnego i politycznego wyrobienia oraz wstępnym etapem do działalności w organizacjach tajnych.

Kształcić siebie i innych ludzi, budzić stłumione w społeczeństwie poczucie odrębności narodowej i jego nieprzedawnionych praw, a przede wszystkim szerzyć oświatę wśród warstwy najbardziej potrzebujących i ludu wiejskiego – oto najbliższe cele Związku. Najwyższy zaś i ostateczny, choć odległy cel – to odbudowa Polski¹⁷.

---

¹⁷ T. STRUMIŁŁO. *Nasze dzieje*. „Harc mistrz” 8:1925 nr 2 s. 13.

Struktura organizacyjna, oparta na solidarności, karności i tajności, obejmowała trzy stopnie: kolegów, towarzyszy (potem zniesiony) i braci. Koła związkowe zaczęły powstawać w Lwowie, Krakowie, Puławach, Kijowie czy nawet w Petersburgu, Genewie, Zurychu, Paryżu, Berlinie i wielu innych¹⁸. Początkowo Związek zbliżony był do organizacji niepodległościowych starszego pokolenia: Ligii Narodowej (od stycznia 1888 r. był jej podporządkowany) i Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, a potem do obozu Piłsudskiego. Skala przekonań politycznych ludzi skupionych w Związku była duża – od radykalnych socjalistów do konserwatywnych narodowców, zdecydowanie odrzucane były idee internacjonalistycznego socjalizmu. Wykształcił się typ „zetowca”, na który

[...] wywiera wpływ klęska 63 roku i pozytywizm: idea ofiary i kult pracy [...]. Ma on [...] w sobie coś z liniowego żołnierza – ochotnika, spełniającego swą szarą, codzienną, niebezpieczną pracę z głębokim poczuciem obywatelskiego obowiązku¹⁹.

Praca „Zetu” poszła w dwóch kierunkach: na wsiach dbano o rozwój czytelnictwa, kolportowano wydawnictwa nielegalne, prowadzono uświadczenie narodowe, propagowano zasady demokratyzmu, a jednocześnie prowadzono pracę samowychowawczą. Jako sposób walki z zaborcą podjęto również organizowanie manifestacji. Związek Młodzieży Polskiej po wydaniu (wraz z Ligą Polską) odezwy głoszącej ideę walki czynnej (3 maja 1891) został rozbity, a jego członkowie aresztowani. „Drugi Zet” (luty 1898) odchodził od form walki otwartej, w wyniku czego część młodzieży przeszła do Polskiej Partii Socjalistycznej. W trzecim etapie swojej działalności „Zet” wyszedł w stronę młodzieży uczniowskiej, rzemieślniczej i robotniczej oraz luźnych kółek samokształceniowych. W taki sposób inspirował powstawanie szeregu tajnych organizacji uczniowskich, jak „Czerwona Róża”, organizacja „X” („Przyszłość”, „Pet”) czy Związek im. Jana Kilińskiego. W czwartym okresie działalności Związku postanowiono walczyć o polską szkołę, proklamując m.in. strajk szkolny, który doprowadził do utworzenia prywatnego polskiego szkolnictwa w zaborze rosyjskim. Około 1907 r. „Zet” i „Pet” zaczęły występować razem jako Organizacja Młodzieży Narodowej. Jednocześnie osłabieniu uległy – zerwane ostatecznie w 1909 r. – powiązania z Ligą Polską, która ideę walki czynnej zamieniła na inicjatywy zachowawcze.

Po wyłonieniu się ze Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, tzw. Frondy, i odłączenia się Narodowego Związku Robotniczego, który później dał początek Polskiemu Związkowi Wojskowemu, w „Zecie” nastąpił podział, w wyniku którego powstał „Niezależny Zet”, zwany częściej „Zarzewiem” od pisma o tym tytule.

¹⁸ E. GRODECKA. *Pierwsze ćwierćwiecze harcerstwa żeńskiego. Cz. I: 1911-1914*. Warszawa 1937 s. 7-17.

¹⁹ S. DOBROWOLSKI. *Związek Młodzieży Polskiej. W: Nasza walka o szkołę polską 1901-1917. Opracowania, wspomnienia, dokumenty*. Red. B. Nawroczyński. Warszawa 1932 s. 115.

Zadaniem młodzieży zarzewiackiej stać się musi [...] nie tylko dokonanie gruntownej myśli polskiej, ale także podjęcie bezpośredniej myśli niepodległościowej²⁰.

Aleksander Kamiński, jeden z najbardziej rozpoznawalnych metodyków polskiego harcerstwa, pisał:

Zarzewiaczy wnieśli z sobą imperatyw dążeń niepodległościowych, nakaz sprawiedliwości społecznej i narodowościowej²¹.

„Zarzewie” swoją aktywnością objęło dużą grupę młodzieży akademickiej i szkół średnich. Wiele z nich należało do OMN i włączyło się w szeregi wspomnianego Polskiego Związku Wojskowego (PZW). Związek ten w 1910 r. zmienił nazwę i jako Organizacja Armii Polskiej rok później założył jawne Polskie Drużyny Strzeleckie. Jeszcze w listopadzie 1909 r., przy Komendzie Naczelnej Polskiego Związku Wojskowego we Lwowie zarzewiaczy utworzyli Komisję Wychowania Fizycznego (Wydział Wychowania Fizycznego), która miała wspierać tajne szkolenie wojskowe i wychowanie fizyczne wśród uczniów²². Przygotowała ona regulamin tajnych grup, nakładający na członków organizacji zarzewiackich obowiązek udziału w tworzonych strukturach. Grupy te – oddziały ćwiczebne – prowadzone były przez starszych chłopców, którzy ukończyli lub uczestniczyli w kursie wychowania fizycznego albo przynajmniej mieli zamiłowanie do ćwiczeń. Oddziały przybierały imię bohatera narodowego, a ich członkowie poznawali jego życiorys i starali się naśladować jego przykład. W oddziałach wprowadzono wychowanie patriotyczne, a poprzez zajęcia o charakterze wojskowym przygotowywano zbrojne wystąpienie. W listopadzie 1909 r. komenda PZW zawarła umowę z Wydziałem Związkowym „Sokoła”, która umożliwiła tworzenie jawnie działających Drużyn Młodzieży Sokolej. To właśnie podczas tych rozmów zarzewiaczy otrzymali książkę R. Baden-Powella *Scouting for Boys*, która spotkała się z dużym zainteresowaniem, a elementy metody skautowej włączono do pracy oddziałów ćwiczebnych, które choć „[...] nie były drużynami skautowymi [...] [to] niewątpliwie były ich zwiastunami”²³.

3. TOWARZYSTWA GIMNASTYCZNE I TURYSTYCZNE – „SOKÓŁ”

Wspomniany „Sokół” miał w Polsce świetnych prekursorów. Jednym z nich był Jędrzej Śniadecki, autor rozprawy *O fizycznym wychowaniu dzieci* (1805), do dziś zaskakującej trafnością stwierdzeń. Część postulowanych tez podjął w swoich

---

²⁰ H. BAGIŃSKI. *U podstaw organizacji wojska polskiego 1908-1914*. Warszawa 1935 s. 8.

²¹ A. KAMIŃSKI. *Krąg Rady*. Londyn 1945 s. 9.

²² K. ZACHERT. *Powstanie skautingu*. „Zarzewie” 22:1931 nr 2-3 s. 87-94.

²³ T. STRUMIŁŁO. *Kilka wspomnień z roku 1910*. „Skaut” 22:1935 nr 304 s. 10.

korpusach młodzieży dr Henryk Jordan z Krakowa, który pod koniec 1889 r. założył na Krakowskich Błoniach park zabaw dla dzieci i młodzieży, o powierzchni 8 ha, na którym w ciągu 5 lat posadzono liczne drzewa i krzewy oraz zbudowano kilkanaście boisk i urządzeń do gimnastyki²⁴.

Motywym naczelnym, kluczowym pomysłu Jordana było użycie ćwiczeń fizycznych i gier sportowych w służbie wychowania człowieka. Chodziło o kształcenie charakteru, o wychowanie moralne, o wychowanie narodowe²⁵.

Pracujący przede wszystkim z młodzieżą biedniejszą H. Jordan wykorzystywał gry i ćwiczenia, podczas których zwracał uwagę na przestrzeganie uczciwości, rycerskości i poświęcenie. W parku ustawił popiersia znanych Polaków (m.in. Mikołaja Kopernika, Stefana Czarnieckiego, Tadeusza Kościuszki, Piotra Skargi) i często o nich mówił. Aby kształtować poczucie jedności, ubrał swoją młodzież w mundury. Jeśli nawet opinia, że park H. Jordana zrodził cały ówczesny ruch sportowy jest przesadzona, to odegrał on ważną rolę w kształtowaniu wychowania fizycznego i formował wielu późniejszych działaczy harcerskich²⁶.

Oczywiście istniało więcej organizacji zajmujących się gimnastyką (np. Towarzystwo Gier i Zabaw Ruchowych), ale trzeba powiedzieć też o rozwijającej się wówczas turystyce, która w inny sposób łączyła rozwój fizyczny z umiłowaniem Ojczyzny i otwierała na kontemplację Stwórcy. Pierwszym polskim towarzystwem turystycznym było Galicyjskie Towarzystwo Tatrzańskie (powstałe w 1873 w Nowym Targu), które po przekształceniu się w Towarzystwo Tatrzańskie objęło swym działaniem teren wszystkich zaborów. Na obszarze zaboru rosyjskiego powstało Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1906, Warszawa). Natomiast w zaborze pruskim rozwój organizacji był bardzo utrudniany. Towarzystwa turystyczne nie tylko zachęcały do zwiedzania i poznawania polskiej ziemi, ale organizowały badania naukowe, propagowały ochronę przyrody i brały w opiekę miejsca historycznej pamięci²⁷.

Pierwsze gniazdo „Sokoła” powstało w 1867 r. we Lwowie

[...] jako organizacja niepodległościowa, która pod formą związku gimnastycznego, uznaną już przez rząd austriacki, mianowicie w Czechach, pracowała nad odrodzeniem narodowym i przygotowaniem siły, mającej w odpowiedniej chwili dziejowej stanąć do walki²⁸.

„Sokół” miał na celu wykształcenie w społeczeństwie postawy zgody i karności w sprawach narodowych, realizowanie braterstwa bez różnicy stanów,

²⁴ A. KAMIŃSKI. *Dr Henryk Jordan*. Warszawa 1946 s. 1-7.

²⁵ *Tamże* s. 8.

²⁶ E. PIASECKI, M. SCHREIBER. *Harce młodzieży polskiej*. Lwów 1912 s. 8.

²⁷ A. DRYGAJŁO. *Wędrowny kurs młodzieżowych organizatorów turystyki PTTK*. Warszawa 1985 s. 8-12.

²⁸ S. SEDLACZEK. *Geneza skautingu i harcerstwa* s. 22.

głoszenie potrzeby jedności i odzyskania nadziei na odrodzenie państwa²⁹. Towarzystwo dbało więc nie tylko o rozwój tężyzny fizycznej, ale w myśl starego hasła przyjętego za swoje „Mens sana in corpore sano” starało się o zdrowego ducha w zdrowym ciele. Zasłużony reformator sokolego systemu wychowawczego, związkowy naczelnik „Sokoła” w okresie powstawania harcerstwa, Kazimierz Wyrzykowski napisał:

[...] postulatem racjonalnie prowadzonego wychowania fizycznego jest, że ono ma być narodowym [...], wychowaniu ciała trzeba dać podkład ideowy, szlachetny, szczytny [...], by stworzyć obywatela narodowo uświadomionego, zdolnego do czynu, a nie tylko do płacznego patriotyzmu³⁰.

„Sokół” objął swoim wpływem dorosłych i młodzież, zwłaszcza ze szkół nieposiadających sal gimnastycznych, dając możliwość korzystania ze swojego zaplecza materialnego.

Związek sokoli zaboru austriackiego nie tylko wysyłał swych przedstawicieli za granicę, przede wszystkim do Szwecji, celem pozyskania ostatnich zdobyczy europejskich na niwie wychowania fizycznego, ale też przemyślał nad podniesieniem poziomu moralnego i ideowego oraz wzmocnieniem karności i sprawności organizacyjnej swych 30.000 członków, zrzeszonych w 200 przeszło gniazdach. Działalność swą od lat kilku «Sokół» rozszerzył i na młodzież: ruchliwsze gniazda tworzyły koła sportowe, drużyny młodzieży sokolej lub «pułki żakowskie», co nazywano też dorostem sokolim, uprawiano tam gimnastykę, gry i zabawy ruchowe, musztrę i wycieczki³¹.

Oblicze wychowawcze „Sokoła” z czasem ewoluowało w stronę przygotowania wojskowego³².

4. TOWARZYSTWA ETYCZNE – „ELEUSIS”

Dochodzimy do bodaj najciekawszej grupy organizacji polskich, mających wpływ na ideowy kształt powstającego polskiego skautingu – do towarzystw etycznych. Szczególne miejsce wśród nich zajmuje powstałe w 1902 r. we Lwowie na bazie towarzystw abstynenckich (przede wszystkim istniejącej od 22 czerwca 1902 „Eleuterii”) Towarzystwo „Eleusis”. Jego nazwa nawiązuje do ośrodka misteriiw eleuzyńskich w starożytnej Grecji. Członkowie związku nazywali się elsami od

---

²⁹ Zlot Sokoli 1892. Pamiętnik I Zjazdu Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich. Lwów 1892 s. 7.

³⁰ Księga Pamiętkowa II Polskiego Kongresu Pedagogicznego. Red. J. Kornecki. Lwów 1910 s. 124. Cyt. za S. SEDLACZEK. *Geneza skautingu i harcerstwa* s. 23-24.

³¹ T. STRUMIŁŁO. *Nasze dzieje* s. 13-14.

³² E. BAGIŃSKI. *Geneza polskiego skautingu*. W: *Harcerze z czasów walk o niepodległość 1909-1921*. Warszawa 1937 s. 5-34.

pierwszych liter greckich *eleuteroi laon soterei* – wolni wyzwolicielami ludów. Związek miał stworzyć nowy typ Polaka i doprowadzić do powstania relacji opartych na wartościach religijnych, moralnych i patriotycznych, a przez odrodzenie narodu do powstania niepodległego państwa polskiego, a nawet do odnowy całej ludzkości. W zamyśle elsów nowy Polak miał być człowiekiem wolnym, a do wewnętrznej wolności prowadzić go miała poczwórna wstrzeźliwość – od tytoniu, alkoholu, gier hazardowych i rozpusty. Członkowie próbni (pierwszy stopień) na rok przyrzekali abstynencję, członkowie zwyczajni (drugi stopień) podejmowali ją na całe życie. Spośród wyróżniających się członków zwyczajnych zarząd wybierał członków wolnych (trzeci stopień). Nie istniała tu żadna konspiracja wewnętrzna – członkowie niższych grup wiedzieli o istnieniu grup wyższych.

Wypracowano praktyki stosowane do kształtowania charakteru, o których podejmowaniu decydowali sami członkowie. Punktem wyjścia była systematyczność, szczególną uwagę zwracano na plan dnia, jaki dla siebie układał każdy członek organizacji. Polecano wczesne wstawanie (ok. 5.00), zimną kąpiel (ewentualnie wytarcie ciała ręcznikiem zanurzonym wcześniej w zimnej wodzie), gimnastykę i modlitwę (najlepiej w kościele i z przyjęciem Komunii św.), intensywną pracę podczas dnia, na dwie godziny przed spoczynkiem lżejszą, korespondencję, spotkania towarzyskie i na koniec dnia rachunek sumienia, notatkę w osobistym dzienniku i modlitwę.

Od 1912 r. na zjazdach wakacyjnych (sejmikach lub sejmach filareckich) wprowadzono skautowanie. Praktykowano posty i głodówki, czasami nawet kilkudniowe. Obok pracy indywidualnej formowano członków podczas zabrania kół (jednostek podstawowych), na których praktykowano czytanie rozdziału z Nowego Testamentu z objaśnianiem go lub rozmową, słuchanie urywków z dzieł wieszczów narodowych, dyskusje nad wcześniej zadanymi tematami i ciszę. Członkowie mogli organizować się w mniejsze „kółka braterskie”, które były kręgami wspólnej modlitwy i wspólnotowego uczestnictwa w Mszy św.

Od początku istnienia Towarzystwa grupy mieszkały w należących do niego lokalach, razem przynajmniej modliły się, ćwiczyły fizycznie i spożywały choćby jeden posiłek. Pewnie dzięki tym doświadczeniom zwrócono uwagę na znaczenie nie tylko doskonałości indywidualnej, ale też cech społecznych – z karnością i braterstwem rozumianymi w perspektywie miłości chrześcijańskiej. Na tak powstałym gruncie próbowano zrealizować pomysł wybudowania osady, w której zamierzano żyć według tych zasad. Warto odnotować, że w wolnej Polsce rzeczywiście powstała taka wioska, z kaplicą i domem dla zarządu, w Burzynie k. Tuchowa, którą nazwano Elsowem (ze względu na cel przypominała ona dzisiejsze domy ruchu Focolari). Do czasu jej utworzenia postanowiono praktykować braterstwo przez korespondencję, zjazdy, wizytacje kół, odwiedziny, razem przeżywane wakacje i wycieczki. Elsowie zwracali się do siebie per „ty”, a nie popularnym wtedy „wy”; członka związku nazywano „bratem”, a członkinię „siostrą”. W centrum życia

duchowego postawiono codzienną (a przynajmniej częstą) Mszę św. W święta narodowe elsowie przyjmowali Komunię w intencji Ojczyzny. Lwowscy członkowie Towarzystwa codziennie odmawiali *Modlitwę pielgrzyma* Adama Mickiewicza (1911). Na sejmie w Żółkwi (1912) zdecydowano o codziennej, południowej modlitwie *Anioł Pański* w intencji Towarzystwa. Tworzono *Brewiarz eleuzyński* – kompendium treści religijnych i patriotycznych, w którym miały się znaleźć czytania z Pisma Świętego, dzieł religijnych, patriotycznych i historycznych w układzie wzorowanym na księdze brewiarzowej. W 1910 r. postanowiono, że każdy będzie czytał codziennie, według ustalonego porządku, rozdział Nowego Testamentu. Organizowano rekolekcje zamknięte (wtedy rzadkie), poznawano Nowy Testament, czytano życiorysy świętych, pisma ojców i doktorów Kościoła.

W Towarzystwie Istniało swojego rodzaju kierownictwo duchowe – rolę przewodników pełnili starsi bracia, których zainteresowani wybierali spośród siebie. Istotne było, że w zakresie życia religijnego akcent położony był bardziej na głębsze uczestnictwo niż mnożenie praktyk³³. Elsowie byli ludźmi o głębokiej wierze, a nawet w jakiś sposób stawali się prekursorami czy to nowych praktyk, czy odnowy Kościoła. Tadeusz Dąbrowa (Tadeusz Strumiłło) pisał:

[...] nasze credo religijne: otwarcie głosimy, że jesteśmy katolikami wierzącymi i praktykującymi³⁴.

Dla podsumowania przytoczmy fragmenty wypowiedzi dwojga obserwatorów i uczestników tamtych wydarzeń – najpierw doktora filozofii, pedagoga i instruktora harcerskiego Tadeusza Strumiłły (13 lub 30 kwietnia 1884-7 października 1958), a następnie doktora historii, harcmistrzyni Ewy Grodeckiej (15 lutego 1904-1 września 1973):

I wtedy to przyszła do Polski dobra nowina Baden-Powellowskiego scoutingu jako systemu wszechstronnego, obywatelskiego wychowania i samowychowania, mającego na celu pełnego człowieka, jego harmonijny rozwój i jego twórczą życiową działalność. Do przyjęcia tej dobrej nowiny młodzież polska dojrzała zupełnie. Forma angielska znalazła w Polsce przygotowaną, odrębną, własną treść dążeń, pragnień i doświadczeń. Nie potrzebowaliśmy szczepić dopiero obcego ruchu na naszym gruncie, wystarczyło zastosowanie genialnie wynalezionych form skautowych do naszego ruchu samokształceniowego i samowychowawczego, i oto powstało polskie harcerstwo³⁵.

Każde ugrupowanie ideowe pragnęło choć drobną cząstkę swego światopoglądu zespolić ze skautingiem polskim już wtedy, gdy go jeszcze nie było, wtedy gdy tworzył się³⁶.

³³ T. PODGÓRSKA. *Związek Eleusis przed I wojną światową*. „Znak” 35:1983 nr 342-343 s. 5.

³⁴ „Eleusis. Czasopismo Elsów” 3-4:1908 nr 8 s. 1.

³⁵ T. STRUMIŁŁO. *Nasze dzieje*. „Harcistrz” 8:1925 nr 3 s. 29-30.

³⁶ E. GRODECKA. *Pierwsze ćwierćwiecze harcerstwa żeńskiego* s. 36.

ORGANIZATIONS THAT INFLUENCED IDEALS OF POLISH SCOUTING
AT THE BEGINNING OF ITS HISTORY

Summary

We are proud to celebrate the 100th anniversary of regaining independence. After 123 years of occupation, on November 11th, 1918 Poland returned to the World map! No one gave this freedom to us. Love for the fatherland in the hearts of young people was awakened by their fathers and mothers, then entrenched through various organizations that have national matters inscribed into their identity, revived by national heroes, people of the Catholic Church, science and culture (especially representatives of romanticism and positivist authors of "organic work" and "work at the grassroots") and attested through blood shed during national uprisings. In this great array of creators of independence can be found a large number of representatives of emerging Polish Scout Movement shaped by scouting, personalistic educational system with the main thrust being religiousness. Scouting created by Baden Powell was introduced in Poland on the basis of independence movements (such as Association of Polish Youth "Zarzewie"), Polish Gymnastic Societies – "Sokół" and Ethical Movements "Eleusis" that deepened scouting ideals and added to them independence. Those organizations created the first scouting units which, simultaneously with country regaining its independence, as early as in 1918 (1-2 November) united into the Polish Scouting Association. Till this day Polish scouting shapes young people through proposing them development on all fronts.

Słowa kluczowe: skauting, niepodległość, praca u podstaw, organizacja młodzieżowa, Robert Baden-Powell.

Keywords: scouting, independence, work at the grass roots, youth organization, Robert Baden Powell.

BIBLIOGRAFIA

- BADEN-POWELL R., *Dziewczęta przewodniczki. Skauting dla panienek*. Warszawa 1914.
BADEN-POWELL R., *Jak organizacja wzrastała*. W: *The Boy Scouts Association. Fifth annual report*. London 1914.
BADEN-POWELL R., *Skauting dla chłopców*. Warszawa 1938.
BADEN-POWELL R., *Skauting dla młodzieży*, Warszawa 1913.
BADEN-POWELL R., *Wskazówki dla skautmistrzów*. Warszawa 1914.
BAGIŃSKI H., *Geneza polskiego skautingu*. W: *Harcerze z czasów walk o niepodległość 1909-1921*, Warszawa 1937.
BAGIŃSKI H., *U podstaw organizacji wojska polskiego 1908-1914*, Warszawa 1935.
BOSCO T., GAIGA L., *Mądrość serca*, Warszawa 1989.
DOBROWOLSKI S., *Związek Młodzieży Polskiej*. W: *Nasza walka o szkołę polską 1901-1917. Opracowania, wspomnienia, dokumenty*. Red. B. Nawroczyński. Warszawa 1932.
DRYGAJŁO A., *Wędrowny kurs młodzieżowych organizatorów turystyki PTTK*. Warszawa 1985.

- GRODECKA E., *Pierwsze ćwierćwiecze harcerstwa żeńskiego*. Cz. I: 1911-1914. Warszawa 1937.
- KAMIŃSKI A., *Dr Henryk Jordan*, Warszawa 1946.
- KAMIŃSKI A., *Krąg Rady*, Londyn 1945.
- MAŁKOWSKI A., *Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Generała Baden Powella przedstawił Andrzej Małkowski członek grona nauczycielskiego Sokola Macierzy*. Lwów 1911.
- PIASECKI E., SCHREIBER M., *Harce młodzieży polskiej*, Lwów 1912.
- PODGÓRSKA T., *Eleusis*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. IV. Lublin 1983 s. 881-882.
- PODGÓRSKA T., *Związek Eleusis przed I wojną światową*. „Znak” 35:1983 nr 342-343.
- PUŚKIEWICZ T., *Tajny Związek Młodzieży Polskiej w latach 1887-1893*. Warszawa 1926.
- SEDLACZEK S., *Geneza skautingu i harcerstwa*. Warszawa 1936.
- STRUMIŁO T., *Kilka wspomnień z roku 1910*. „Skaut” 22:1935 nr 304 s. 10.
- STRUMIŁO T., *Nasze dzieje*. „Harc mistrz” 8:1925 nr 2 s. 13-14; 8:1925 nr 3 s. 29-30.
- ZACHERT K., *Powstanie skautingu*. „Zarzewie” 22:1931 nr 2-3 s. 87-94.
- Złot Sokoli 1892. Pamiętnik I Zjazdu Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich*. Lwów 1892.